

CECHY I WYMOWA SAMOGŁOSEK NOSOWYCH

Polskie samogłoski nosowe *a*, *ę* mają charakter dyftongiczny, co oznacza dwufazowość ich powstania. Stanowią połączenie samogłosek ustnych (odpowiednio *o* i *e*) oraz rezonansu nosowego. Podczas artykulacji zmienia się układ warg, dolnej szczęki, języka i podniebienia miękkiego. Odbrzmiwająca w komorach nosa fala głosowa nabiera charakterystycznego dźwięku.

Wymowa *ę* i *a* przysparza wiele kłopotów. Dzieje się tak, gdyż najczęściej spotykamy te dwie samogłoski nosowe w wyrazach polskich i najczęściej mamy sposobność realizacji niepoprawnej; po drugie ich częsta obecność na końcu wyrazów sprzyja niedbałemu ich wymawianiu.

Samogłoski nosowe, zapisywane ortograficznie jako *a*, *ę* wymawiamy jako [oũ] i [eũ] tylko w niektórych okolicznościach:

- ✓ Czynimy to przed spółgłoskami szczelinowymi. W. Lubaś i S. Urbańczyk proponują wymawiać je przed wszystkimi spółgłoskami szczelinowymi [f, f', v, v', s, š, z, ž, x, x'], np. wyrazy *wąż*, *wąs* wymawiamy: [woũš, woũs]. B. Toczyska zaleca z kolei rozkład nosówek na [oũ], [eũ] + i (głoska *j* z dość silnym rezonansem nosowym), np. *więzienie*, *szczęście* wymawiamy: [veiźeńe], [ščejšće].
- ✓ Również w wygłosie wyrazu *a* i *ę* wymawiamy z zachowaniem nosowości.

Samogłoska nosowa *o* w wygłosie zapisywana ortograficznie *a* zachowuje piękny, głęboki rezonans nosa, np. *chcą* [xcOũ], w przypadku zaś *ę* zdania odnośnie sposobu wymowy tej głoski są podzielone. Według Z. Klemensiewicza oraz B. Toczyskiej powinniśmy wymawiać wygłosowe *ę* czysto ustnie w każdych okolicznościach [e], a nosówkę ze zredukowaną do połowy nosowością realizować tylko w wymowie „wysokiej”. W. Lubaś i S. Urbańczyk uważają natomiast, że ”-ę w bardzo starannej

wymowie na końcu wyrazu zachowuje nosowość: *widzę tę matkę*, zaś w starannej, ale też potocznej, traci nosowość, przekształcając się w –e: *widze te matke*. W Słowniku na pierwszym miejscu stawiamy wymowę z nosówką, chociaż wiele normatywnych zaleceń daje pierwszeństwo odnosowieniu” Jednak lekka, realizowana do połowy nosowość wygłosowego *ę* nie jest łatwa w realizacji. Pobrząk nosówki wygłosowej *ę* powinien być ledwie słyszalny, z małym iloczasem. „Rezonans zredukowany to piękny, prawie synchroniczny, <<potyliczny>> ton, niekończący się ani na moment elementem labialnym. Podczas wymawiania napięte wargi utrzymują pozycję segmentu ustnego głoski, opuszczający i podnoszący ruch żuchwy jest skorelowany z brzmieniem nosa; oba kanały powietrzne (jama ustna i nosowa) są otwarte aż do końcowego wybrzmiewania. Podniebienie miękkie powinno pozostać w pozycji zawieszonyj a nie opadłej, gdyż w przeciwnym razie powstaje segment tylnojęzykowej η ”

- ✓ Samogłoski nosowe *ę*, *ą* przed spółgłoskami zwartymi i zwarto-szczelinowymi rozpadają się na dwie głoski: na samogłoskę ustną i spółgłoskę nosową, która pod względem artykulacji dostosowana jest do następnej spółgłoski, natomiast przed spółgłoskami półotwartymi w wymowie potocznej wymawiane są jako *o* i *e*, a w wymowie oficjalnej zachowują lekką nosowość.
- ✓ Przed [b, p, b', p'] samogłoski *a*, *ę* wymawiamy odpowiednio jako [om, em, om', em']. Oznacza to, że samogłoski nosowe przed spółgłoskami zwarto-wybuchowymi dwuwargowymi wymawiamy jako samogłoskę ustną i spółgłoskę nosową dwuwargową . Na przykład: [tempy, domp, skompy].

- ✓ Przed spółgłoskami [t, d, c, ʒ] samogłoski *a, e* wymawiamy jako [on, en], np. [kont, p'eŋonʒe, bende], natomiast przed [ć, ź] samogłoski *a, e* wymawiamy jako [oń, eń], np. [końcik, pieńć].
- ✓ W innych grupach oprócz samogłoski ustnej występują samogłoski nosowe, jako współbrzmienia w miejscach nietypowych: na wałku dźwiękowym lub też w tylnej części jamy ustnej. Przed *č, ʒ* samogłoski *a, e* wymawiamy jako [on, en], np. [ponček, penček]. Natomiast przed [k, g, k', g'] samogłoskę *a, e* wymawiamy jako [oŋ, eŋ], np. [moŋka, kroŋk].
- ✓ *a, e* przed [ś, ź] wymawiamy [oi, ei]. Oznacza to, że samogłoski nosowe przed spółgłoskami szczelinowymi środkowojęzykowymi wymawiamy jako samogłoski ustne i unosowioną jotę, np. w wyrazie [geiś].
- ✓ Przed [l, u] w bardzo starannej wymowie potocznej *e, a* można wymawiać jako [eũ, oũ], zaś w starannej wymowie potocznej jako [e, o].
- ✓ *om, em* przed spółgłoskami szczelinowymi w wyrazach obcych wymawiamy jako [oũ, eũ]. Oznacza to, że samogłoski ustne w połączeniu ze spółgłoską nosową przed spółgłoskami szczelinowymi wymawiamy w wyrazach obcych jako samogłoskę nosową. Zasada ta nie odnosi się do wyrazów zaczynających się przedrostkiem *in* oraz do większości wyrazów zaczynających się przedrostkiem *kon*. W tym ostatnim przypadku można zgodzić się na oboczność *kq – kon*.

Podstawowe problemy w wymowie samogłosek nosowych

Samogłoski ustno-nosowe [u, eũ] wymawiamy krótko. Wydłużanie tych głosek prowadzi do dłuższego labializowania, co jest przyczyną rozszczepienia ich na dwie głoski: *ou, eu*. Przyczyną powstawania substytutu *u* może być pochodzenie gwarowe użytkownika języka mówionego lub też „niedosyt

nauczania poprawnego języka mówionego, brak kultury mówienia i brak dyskryminacji społecznej wobec barbarzyńców językowych (np. w środkach masowego przekazu).”

Głębsze labializowanie wygłosowych samogłosek nosowych spotyka się coraz częściej w wymowie wykształconych Polaków. Często jest również występowanie takich błędów w zakresie artykulacji samogłosek zapisywanych ortograficznie jako *a*, *ę* :

- wymowa wygłosowego *a* jako *o*, [ido] *ida*, [rob'io] *robią*;
- wymowa *ę* jako ustne *e* zamiast rozłożonej grupy, np. [beũdeũ] *będe*;
- wymowa z wyraźnym *n*, np. [gonska] *gąska*;
- wymowa wygłosowego *a*, *ę* jako *om*, *em*, np. [idom] *ida*, [idem] *ide*;
- wymowa z wyraźnym *u* wewnątrz wyrazu, np. [veuże] *węże*;
w nierozłożonej, dysortofonicznej wymowie nosówek przed innymi głóskami niż szczelinowe, np. [xcoący] *chcący*.